UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ

ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

Doctorand:
Oana Carina CÎRCU (CRIȘAN)

TÂRGU MUREȘ

2020

UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE „GEORGE EMIL PALADE” DIN TÂRGU MUREȘ

ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE

NATURALISMUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ ȘI ÎN LITERATURA GERMANĂ

REZUMAT

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Dorin ȘTEFĂNESCU

Doctorand:
Oana Carina CÎRCU (CRIȘAN)

TÂRGU MUREȘ
2020

CUPRINS

Argument

Capitolul I. Contextul istoric și cultural

1.1 Naturalismul francez

1.1.1 Romanul experimental, metoda naturalistă a lui Émile Zola

1.1.2 Realismul

1.1.3 Determinismul, evoluționismul darwinist, marxismul, pozitivismul. Influențe.

1.2 Naturalismul românesc

1.3 Naturalismul german

1.4 Antinaturalismul

1.4.1 Critica lui Bertolt Brecht la adresa teatrului naturalist

1.4.2 Hermann Bahr. Întoarcerea de la exterior la interior (*Die Überwindung des Naturalismus*)

Capitolul II. Scriitori români naturaliști

2.1 Barbu Ștefănescu Delavrancea

2.2 Ion Luca Caragiale

Capitolul III. Scriitori germani naturaliști

3.1 Arno Holz și Johannes Schlaff

3.2 Gerhart Hauptmann

3.3 Elemente naturaliste în opera lui Thomas Mann

Capitolul IV. Particularități, similitudini. Diferențe.

4.1 Particularități

4.2 Similitudini

4.3 Diferențe

Capitolul V. Tendințe naturaliste

5.1 Anticipări ale naturalismului la Costache Negruzzi

5.2 Elemente ale naturalismului la Ioan Slavici, Liviu Rebreanu și Hortensia Papadat-Bengescu

5.3 Influențe ale naturalismului la Marin Preda, Eugen Barbu și Fănuș Neagu

Concluzii

Bibliografie

NATURALISMUL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ ȘI ÎN LITERATURA GERMANĂ

Rezumat

Prezenta teză, *Naturalismul în literatura română și în literatura germană*, tratează curentul naturalist. De-a lungul cercetării vom încerca să îmbinăm ramuri importante și interconectate care aparțin acestui subiect: contexul istoric și cultural în care se dezvoltă naturalismul, manifestarea curentului în literatura română și în literatura germană, similitudini, particularități sau diferențe sesizate între cele două și tendințele sau influențele naturaliste identificate atât în cazul scriitorilor români, cât și în cel al scriitorilor germani.

În *Capitolul I*, intitulat *Contexul istoric și cultural*, vom prezenta circumstanțele în care se dezvoltă naturalismul, punctele de plecare în literatura franceză, română și germană, și principalele teorii care influențează dezvoltarea curentului. Naturalismul a apărut mai întâi în Franța și a fost preluat de școlile naturaliste europene. Numele curentului derivă de la natură și sugerează importanţa biologicului în structura personalităţii umane. Naturaliştii scot în evidenţă o dublă determinare: a mediului şi a biologicului. Astfel, omul nu mai e o fiinţă liberă, ci devine un produs al mediului şi al eredităţii. Sub influența entuziasmului pentru știință, scriitorii naturaliști descoperă omul de rând, omul comun și poporul de jos. Naturaliştii se adresează urâtului din viață, dizgrațiosului, patologicului, cu titlu reparator. Urâtul primește o încărcătură stimulatoare pentru inspirația artistică, se descoperă frumosul în urât. Émile Zola este promotorul și teoreticianul mișcării. Autorul legitimează naturalismul atât prin romanele sale cât și prin opera sa teoretică, *Romanul experimental*, în care descrie mecanismele inerente ale personajului, evidențiază manifestările intelectuale și senzoriale, sub influența eredității și a mediului, expune condițiile sociale și experiențele care duc la transformarea perpetuă a personajului.

Naturalismul ca modalitate accentuată, excesivă, stridentă a realismului, îl înlocuiește și se situează, cronologic după el. Acesta accentuează importanța factorilor obiectivi, ereditari și sociali, se ridică împotriva moralei liberului arbitru, cere precizie în investigații, are o atitudine opozabilă exagerărilor patetice și speculative din arta anterioară, manifestă respectul față de document care duce la ipoteze ce se cer verificate. Curentul naturalist are o doctrină mai radicală decât realismul, tinde spre reproducerea crudă, brutală a realității, temele sale predilecte fiind boala, ereditatea, biologicul, cazurile patologice. Ca şi realismul, naturalismul este condiţionat social de dezvoltarea industriei şi de apariţia proletariatului, care se revoltă împotriva mizeriei şi nedreptăţii. Cadrul cultural se îmbogăţeşte cu elemente noi, teorii şi orientări precum determinismul, evoluţionismul,

marxismul și pozitivismul. În ceea ce privește criticile aduse noului curent, în Franța acțiunea denigratoare a lui Brunetière este contrabalansată de Zola, Maupassant, frații Goncourt și Taine. În România peisajul literar evidențiază pozițiile ostile ale junimismului maiorescian, susținut cu instrumente și argumente deosebite de către Nicolae Iorga și Mihai Dragomirescu. Naturalismul contează pe neutralitatea lui Tudor Vianu, Paul Zarifopol, G. Călinescu, E. Lovinescu. În literatura germană Bertolt Brecht critică teatrul naturalist pentru că ilustează într-o lumină nefavorabilă condițiile sociale, iar Hermann Bahr consideră că există diferențe majore între naturalism și teatrul naturalist sau naturalismul de scenă.

Capitolul al II-lea, Scriitori români naturaliști, cuprinde descrierea operelor scriitorilor români naturaliști: Barbu Ștefănescu Delavrancea și Ion Luca Caragiale. În nuvelele lui Barbu Ștefănescu Delavrancea în care se cristalizează caracterul protestatar al curentului, se acumulează investigațiile îndreptate spre revelarea idealului social și literar. Idealul social este reprezentat de recuperarea categoriilor marginalizate, cel literar vizează situarea urâtului la paritate cu frumosul. Șerban Cioculescu descrie naturalismul în *Istoria literaturii române moderne*: „Naturalismul secolului al XIX-lea, fie cel original francez, fie cel german – de imitație franceză – e pesimist, pentru că înfățișează omul sub apăsarea grea a unui determinism din ghearele căruia individul nu se poate smulge, iar natura care e atât de frumoasă pentru el, o valoare preferabilă civilizației urbane, e o forță vicleană și rea. Delavrancea stabilește o corelație de la natură la societate și nu de la societate la natură. Pesimismul social al lui Delavrancea pleacă de la viziunea societății, în care cei mici sunt striviți, în care băiatul de la țară e privit ca victimă prin prisma subiectivă a internatului, a funcționarismului și a politicului. Valoarea umană pe care o prețuiește e omul simplu, al naturii, cu limba lui, cu imaginația sa ingenuă."[1]Naturaliste sunt nuvelele *Trubadurul*, *Liniște*, *Iancu Moroi*, *Sultănica*, *Zobie*, *Paraziții* sau *Milogul*.

Viziunea naturalistă o redimensionează pe cea realistă în opera lui Ion Luca Caragiale. Ion Luca Caragiale a surprins în *O făclie de Paște*, *Păcat*, *În vreme de război*, cu o uimitoare acuitate a observației, degradarea umană, viciul, degringolada morală sub impulsul instinctelor primare, al puseurilor inconștientului.[2]

Operele scriitorilor germani naturaliști Arno Holz, Johannes Schlaf și Gerhart Hauptmann sunt prezentate și interpretate în *Capitolul al III-lea* al lucrării, *Scriitori germani naturaliști*. Naturalismul german descrie și insistă asupra mișcării muncitorești. Curentul intră în scenă atât la Berlin cât și la München prin alianța câtorva scriitori și intelectuali care înfruntă deschis realismul tradițional și atrag atenția asupra noului curent prin activitatea cercului „Durch Berlin" și a revistei

---

[1] Șerban Cioculescu, *Istoria literaturii române moderne*, Editura didactică și pedagogică, București, 1971, pp.14-17.
[2] Cf. Iulian Boldea, *Fața și reversul textului I.L.Caragiale și Mateiu I. Caragiale*, Editura Ardealul, Târgu –Mureș, 1998, p. 111.

„Die Gesellschaft”. În Germania, curentul produce un public al său datorită numărului mare de piese și de dramaturgi. Naturalismul german și-a găsit forma proprie în dramă și nu în roman. Curentul urmărește să oglindească realitatea, nu sub forma unor frumoase opere de artă, ci printr-o redare a vieții, fără voaluri și falsă pudoare. Alegerea subiectelor sale este determinată de un pesimism social, care privește straturile joase ale existenței.

Arno Holz (1863-1929) este considerat teoreticianul naturalismului, fiind cunoscut în istoria literară drept susținătorul „naturalismului consecvent”. Holz adoptă teoria lui Zola conform căreia opera de artă este un colț de natură văzut printr-un temperament. Cea mai consistentă direcţie din argumentul lui Holz este linia monistă, conform căreia temperamentul este considerat ca o parte a naturii. Holz insistă asupra libertății artistului de a-și alege punctul de plecare. El descrie natura astfel: „Arta are tendința de a deveni din nou Natură. Devine Natură în măsura în care acest lucru este permis de imitațiile și de exploatarea lor. Prin natură, Holz vede ansamblul lumii spirituale, sociale și fizice, inclusiv lumea imaginației și a viselor, în măsura în care este experimentat de o singură persoană” (tr. n.).[3] Autorul încearcă să aplice în volumul *Papa Hamlet* (1889), scris împreună cu Johannes Schlaf (1862-1941) și publicat sub pseudonimul Bjarne P. Holmsen, o nouă tehnică a povestirii în proză, pe care a teoretizat-o trecând dincolo de naturalismul lui Zola. Volumul conține schițe care prezintă cu o precizie extremă aspecte fragmentare de viață. Este descoperit un „stil al secundelor” („Sekundenstil”), care înregistrează cele mai mici mișcări, zgomote, nuanțe. Acest stil reușește să oglindească situațiile, ca să consemneze cu o exactitate de proces-verbal realitatea, dar nu să confere o coeziune internă, care trebuie să fie bazată pe selecție, pe omitere, pe potențare și condensare. Schița romanească *Papa Hamlet* aparține naturalismului consecvent și se distinge prin „efectul transcripției lingvistico-stilistice specifice, dialectul este reprodus exact iar textul înregistrează întreruperile și tulburările în vorbire.”[4]

Drama lui Arno Holz și Johannes Schlaf, *Familia Selicke* (*Die Familie Selicke*, 1890) este specifică naturalismului consecvent și marchează o diferență decisivă față de limbajul convențional de teatru. Este un studiu dramatic din viața cotidiană mic-burgheză, care a atins, într-o alăturare liberă de scene, o redare de precizie maximă a realității. Piesa este caracterizată printr-un aranjament static și de strictețe.

Naturalismul și-a găsit în dramele lui Hauptmann maturizarea. Pentru Hauptmann nu au importanță conflictele, construcția dramatică, rezolvarea personajelor, ci ideile întruchipate iar acest lucru este evident în *Cantonierul Thiel*, *În zori*, *Sărbătoarea păcii*, *Oameni singuratici*, *Țesătorii*, *Cărăușul Henschel*, *Michael Kramer*.

---

[3] Wilhelm Emrich, *Arno Holz und die moderne Kunst*, Athenäum Verlag, Frankfurt am Main, 1960, p. 165.
[4] Fritz Martini, *Istoria literaturii germane de la începuri până în prezent*, Editura Univers, București, 1972, p. 369.

Dramaturgul este influențat de estetica lui Émile Zola și cercul literar al lui Johannes Schlaf și Arno Holz, reprezentanții germani ai curentului naturalist. El descoperă în naturalism interesul și simpatia pentru cei mulți, legătura cu evenimentul trăit, cercetarea atentă a influențelor exercitate asupra naturii umane de condițiile sociale, de ereditate. Posibilitatea de a aduce în opera sa imagini cunoscute din anii copilăriei, peisajul și oamenii Sileziei, înclinația către filozofia pozitivistă hrănită de admirația pentru Hänckel, ale cărui principii le cunoaște din timpul studiilor, darul său de a reține cu o uluitoare exactitate detaliile, l-au apropiat de idealul estetic al lui Zola, care cerea artiștilor să redea în opera lor o „felie de viață".

Tragicul este desoperit în viața oamenilor simpli, în sfera vieții personale și sociale, în imposibilitatea împlinirii omului, a îngrădirilor, a incapacității de a se adapta la situații contrare naturii sale. Aderarea sa la curentul naturalist este organică, acesta reprezentând un prim moment al revoluției și transformărilor cunoscute de teatrul modern.

Naturalismul lui Hauptmann nu e decât o luptă cu pământescul, fie că înfățișează fresca socială din *Țesătorii*, fie că îl descrie grotesc și pământean pe Krampton sau că urmărește cu o rară cruzime procesul de conștiință al criminalei Rose Bernd. Universul descris de Hauptmann e o frescă uriașă de oameni și caractere, extraordinare apariții umane, prototipuri ale marilor caractere și ale puternicelor pasiuni care se desfac din masa amorfă a umanității. Naturalismul său e unul psihologic, la fel cu cel al lui Ibsen. Naturalism și romantism, cei doi poli ai dualismului său moral și estetic, se întâlnesc în scrierile sale, în care după excesul de brutalitate al naturalismului, intervine, catalizator de patimi și creator de vis, elementul romantic.

În literatura germană, opera lui Thomas Mann e reprezentativă în ceea ce privește influențele naturaliste. „Naturalismul care constată și refuză să explice, reducând observatorul la o retină pasivă, având oroarea metafizicii, nu este, cum se credea, la antipozii estetismului, lacom de impresii, morbid și analitic. O depășire a naturalismului și a decadentismului estetist putea să se efectueze printr-o invazie în sfera lor și acest lucru este evident în opera lui Thomas Mann."[5]

Thomas Mann fixează decadentismul, luându-l drept obiect al artei sale iar descompunerea morbidă devine la el temă literară (*Casa Budenbrook*, *Moartea la Veneția*). Problematizând posibilitatea creației raportată la destrucția celui care trăiește în ea, la probabilitatea ca această morbiditate să constituie însăși substanța ei intimă, Thomas Mann provoacă în literatură, întâlnirea paradoxală între artă și maladie. Cele două îndeplinesc mereu același scop: îndepărtează de viață. Maladia devine semnul definitoriu în cultură, pentru imaturitatea socială și politică a burgheziei. Protagoniștii experimentează dorința de extaz și declin, atingând punctul culminant prin moartea și degenerarea unei întregi generații.

---

[5] Nicolae Balotă, *Literatura germană de la Sturm-und-Drang la zilele noastre*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 380.

Boala are în opera lui Thomas Mann o funcție dublă: socială și culturală. Prima cumulează refuzul de a trăi, dorința de izbăvire, în timp ce funcția culturală e legată de sancțiune și de absență. Viața individuală se refugiază în anormalitate biologică și se închide în fiziologie.

În opera lui Thomas Mann, boala devine normalitate și apare ca incapacitate de a acționa. Există o negare a existenței care vine din partea eroilor ca Tonio Kröger, Aschenbach, Leverkühn. Aceștia sunt visători absenți, îndrăgostiți de clipa meschină și ridicolă a vieții. Stigmatul bolii le oferă ocazia unei experiențe mentale fascinante. Coordonatele operelor lui Thomas Mann sunt: amestecul de sânge nordic și sudic, cu ecouri în oscilațiile de temperament ale protagonistului, simbol al spațiului necunoscut, a alterității manifestată în modernism.

Thomas Mann nu este un scriitor naturalist, din opera lui nu transpare foarte clar naturalismul, însă influențele naturaliste și interesul autorului pentru acest curent literar sunt evidente.

Capitolul al IV-lea, intitulat *Similitudini. Particularități. Diferențe,* evidențiază punctele comune ale celor două manifestări naturaliste, dar și nuanțele specifice operelor din literatura germană și română. Temele specifice curentului naturalist, comune ambelor literaturi, sunt lupta dintre generații, viața curentă și profesională, orașul, industrializarea, rutina, mediul, decăderea, alcoolismul, viața biologică instinctuală, patologia, analiza sentimentelor, preocuparea pentru sinucidere, alienarea umană, personajul lipsit de liberul arbitru, determinismul, influența eredității asupra destinului personajelor, sărăcia, proletariatul, familia.

Dezastrele familiale sunt prezentate în opera lui Gerhart Hauptmann, Hortensiei Papadat-Bengescu, Ion Luca Caragiale și a lui Thomas Mann. Scopul căsătoriilor este de ordin material iar persoanele care vin din afara familiei au întotdeauna o funcție definitorie care conduce la accelerarea degradării. Estetica citadină este o similitudine identificată în operele scriitorilor naturaliști analizate în această lucrare. Majoritatea întâmplărilor se desfășoară în natură, în mediul rural. Orașul este standardizat, nespecific și steril, abia întrezărit în treacăt, din mașină sau din forfota străzilor. În *Casa Buddenbrook* e prezentat prin drumul pe care Tony îl parcurge de acasă până la școală, iar la întoarcere cutreieră orașul. Thomas Mann prezintă Veneția ca sursă a bolilor. Orașul este în opera lui Delavrancea (*Zobie* și *Milogul*) un teritoriu al ferocității și al dezumanizării, în universul citadin având loc demascarea viciului. În *Groapa* de Eugen Barbu acțiunea se petrece la marginea orașului, pe resturile menajere ale urbei.

Personajul colectiv este prezent în operele naturaliste ale lui Gerhart Hauptmann (*Țesătorii*, *Florian Geyer*), Thomas Mann (*Casa Buddenbrook*), Liviu Rebreanu (*Răscoala*), Eugen Barbu (*Groapa*), Fănuș Neagu (*Îngerul a strigat*). Curentul naturalist a căutat apropierea de forța de muncă. Conexiunile dintre naturalism, muncitori și socialism rezultă din asemănările ideologice și sociologice. Munca este reprezentată colectiv. În această identitate colectivă, reprezentarea

muncitorului este determinată de discurs și afectează tiparele care rezultă din transferul conceptelor de psihologie de masă. La sfârșitul secolului al XIX-lea, masa înseamnă o ființă colectivă ordonată, irațională, forțată, în care nici individul, nici ordinea socială nu pot fi reprezentate. Conceptul social limitează indivizii, șterge personalitatea conștientă a voinței și promovează instinctualitatea. Un individ educat poate să devină în masă un barbar imprevizibil, feroce, entuziast, eroic și ușor influențabil, sedus în acțiuni care încalcă interesele lui aparente. Naturalismul transferă muncitorilor modele de discurs afectate de frică.

Naturalismul transformă mediul într-un instrument de justificare a momentelor de criză. Efectele realității mediului se transformă la un moment dat în efectele nerealizării lor delirante. Interiorul se transformă dintr-un spațiu protector într-un spațiu delirant. Casele se transformă în sanatorii în opera Hortensiei Papadat-Bengescu sau Thomas Mann, în cazul prințului Maxențiu, al doamnei Buddenbrook sau al lui Hanno. Dormitorul devine spațiu interzis, locul unde se desfășoară tabuurile. În cazul lui Liviu Rebreanu, Eugen Barbu și al lui Gerhart Hauptmann, majoritatea acțiunilor se desfășoară în cârciumă.

În opera lui Ion Luca Caragiale, nebunia apare ca un element concluziv, catastrofic. Ea izbucnește violent, exprimă o ruptură dincolo de care se întinde dezordinea spiritului. Este cazul lui Lefter Popescu din *Două loturi* care își consumă existența într-un joc al nervilor, al iluzionării și al decepției. La fel se întâmplă și în cazul lui Gheorghe din *O făclie de Paște*, Iancu Georgescu din *În vreme de război*. Halucinațiile lui Ion din *Năpasta* sunt reflexul unei minți ce s-a îmbolnăvit în urma chinurilor îndurate pe timpul anchetării crimei de care nu e vinovat. Nebunia se manifestă prin cuvânt, prin delir verbal discontinuu, de unde nu se poate reclădi un univers de referință. E conștiința devianței umane și experiența trăită și asumată până la destrămarea ființei. Este și cazul lui Matthias Clausen (*În amurg*), care, înainte de a se sinucide, hoinărește desculț prin furtună și halucinează.

Corespondența realitate – ficțiune este evidențiată în operele autorilor Liviu Rebreanu (*Ion*, *Pădurea spânzuraților*), Eugen Barbu (*Groapa*) și Gerhart Hauptmann. În drama *Țesătorii* este prezentată situația acută în care se găsesc muncitorii ca urmare a industrializării.

Piesele lui Gerhart Hauptmann se încheie adeseori cu moartea eroilor săi: Elena Krause din *În zori*, bătrânul Hilse în *Țesătorii*, Johannes Vockerat în *Oameni singuratici*, Arnold Kramer în *Michael Kramer*, Henric în *Clopotul scufundat*, Pippa, din *Și Pippa dansează*, Mathias Clausen în *În amurg*. Cu mici excepții moartea constituie finalul pieselor. Moartea în piesele lui Gerhart Hauptmann este în egală măsură o eliberare și un protest, uneori chiar și ispășire. Un sens protestatar se găsește în moartea Elenei Krause (*În zori*) sau în aceea a lui Matthias Clausen (*În amurg*). Eliberare autentică și emoționantă este moartea lui Arnold Kramer (*Michael Kramer*) și a lui Gabriel Schilling (*Evaziunea lui Gabriel Schilling*).

Dispariția personajelor este expusă în naturalism în diverse forme și cuprinde toate categoriile sociale: țărani spânzuraţi (*Florian Geyer*, *Pădurea spânzuraților*), copii morți (primul copil al lui Hoffmann, Gust, fata lui Henschel, Hanno Buddenbrook, fata lui Tony, Tadzio, Petrișor, băiatul lui Ion, fata lui Beleagă), femei care mor după ce nasc. Moartea la naștere este paradoxală. Femeile nasc copii sănătoși, plini de viață sau copiii ajung să moară imediat după naștere. Sinuciderea este des întîlnită în operele naturaliste. Factorii sunt psihiatrici, biologici, sau medicali: ereditate și familii suicidare. Responsabile pentru un astfel de act sunt evenimentele cu rol de factori precipitați, factorii sociali și de mediu. Cei care se sinucid se simt inapți pentru viață, neputincioși în a trăi. Johannes (*Oameni singuratici*) este un inadaptat al vieții de familie. Se sinucide din dragoste. Cărăușul Henschel, cuprins de remușcări, delirează și se sinucide. La fel, în nuvela *Linişte* a lui Delavrancea doctorul se sinucide dupa moartea soției și a fiicei. Profesorul Paul Malerian se sinucide într-un act de demență, avocatul Rudolf ajunge să facă același gest din exaltare pasională, iar Milogul vede în sinucidere o eliberare. Iancu Moroi se sinucide pentru a-și curma existența umilă, depersonalizată. Este un act de curaj împotriva propriei decăderi. Moartea prin sinucidere apare atât în nuvelele lui Ion Slavici, Iorgovan din *Pădureanca* se sinucide, cât și în operele *Năpasta* și *Inspecțiune* de Ion luca Caragiale. Sinuciderea are valențe diferite în opera Hortensiei Papadat-Bengescu. Moartea prin sinucidere a moștenitorului Drăgănescu validează averea Elenei Draganescu Hallipa, în timp ce moartea Anei din *Ion* al lui Liviu Rebreanu poate duce la pierderea moștenirii. Ion se teme că prin moartea soției ar putea pierde tot ce câştigase prin căsătoria cu ea. Sinuciderea lui Avrum o atrage pe Ana în cursa morţii. Atât moartea lui Avrum cât şi cea a lui Dumitru Moarcaș anunţă sinuciderea Anei. Moartea lui Petrișor e primită de Ion ca o pedeapsă din partea lui Dumnezeu.

Tipologia personajelor feminine este vastă: parvenită, cultă, emancipată sau victimă. Femeile normale sunt descrise ca fiind virtuoase și fericite, pe când cele care afișează o feminitate deviată sunt grotești, mizerabile sau depravate. Femeia este prima victimă în veacul de declin al valorilor: muza se transformă în model, femeia credincioasă într-o isterică, femeia naturală în obiect de dezgust. Destinul se reduce la o fiziologie grotescă. Ca obiect al esteticului, femeia devine urâtă. Scrierile naturaliste prezintă o serie de neajunsuri ale femeilor: acestea sunt înghițite de banalitatea cotidianului, destinele lor sunt tragice, sunt supuse decăderii și degradării. Dualitatea personajelor feminine se manifestă prin diferite figuri mitice și literare, în întreaga lor complexitate și diversitate.

Fatalitatea ereditară este exploatată în naturalism. Povara eredității este viziunea preferată a naturaliștilor. Anormalitatea și fiziologismul respingător sunt supralicitate. Zobie și Milogul lui Delavrancea suferă de invaliditate fizică. Nuvela *Linişte* e dominată, la fel ca și romanul *Les*

Rougon-Macquart al lui Zola, de ideea eredității. Problema eredității a fost analizată de Ion luca Caragiale în nuvela *Păcat*.

În ceea ce privește diferențele, naturalismul românesc e mai mult liric, vibrația nervoasă e axată pe un resort moral, mai puțin dominat de senzații accelerate de febrilitatea intelectuală. Curentul din România este un amestec de lirism compasiv și de spirit revoltat. Are o conformație sociologică, este mai preocupat de raporturile individului cu lumea, de procesul muncii, de patimile posedante, decât de accidentele eredității și ale fatalismului. Naturaliștii români rețin din detereminismul zolist doar argumentul potrivit căruia degradarea relațiilor sociale e clasificată pe măsură ce premerge degradarea fiziologică și instinctele primare. Naturalismul german urmărește să oglindească realitatea, nu sub forma unor frumoase opere de artă, ci printr-o redare a vieții, fără voaluri și falsă pudoare. Alegerea subiectelor sale este determinată de un pesimism social, care privește straturile joase ale existenței. Naturalismul consecvent este specific literaturii germane. Acest naturalism se explică prin formula care afirmă că arta are tendința de a fi natură. Arta devine natură folosindu-se de mijloacele de reproducere exactă. Fotografierea dură a realității este tactica artistică preferată a autorilor germani. Stilul secundelor („Sekundenstil") este caracteristic naturalismului german și înregistrează cele mai mici mișcări, zgomote, nuanțe. O precizie radicală a prozei analitico-ironice, potențată expresiv în obiectivitatea ei, este elaborată de Arno Holz cu o ascuțită pricepere artistică. Un alt element de diferențiere e psihicul uman. Naturaliștii francezi sunt preocupați de cazuri, exemplele studiate sunt desprinse din tratate de psihologie patologică, sunt adevărate fișe de observație. Circumstanțele descrise conduc la impresii de lectură dominate de visceral și uneori de caricatural. Punctul de separație dintre naturalismul francez, german și românesc este determinismul biologic și social.

Ultimul capitol, *Capitolul al V-lea,* intitulat *Tendințe naturaliste,* extinde aria de manifestare a naturalismului și prezintă tendințele naturaliste identificate în literatura celor două țări. Anticipări ale naturalismului românesc apar pentru prima dată la Costache Negruzzi. Elemente ale naturalismului sunt și în opera lui Ioan Slavici. Perioada interbelică e perioada de masivă pătrundere a instrumentelor naturaliste în arsenalul tehnicii literare, este perioada profilării unei conștiințe literare receptive la mesajul fatalității biologice, al dramelor eredității și culpabilității sociale. Artiști precum Liviu Rebreanu sau Hortensia Papadat-Bengescu descriu viciul iar regenerarea personajelor întârzie pentru că naturalismul stă sub semnul atracției fundamentale pentru existențele stranii, declasate. Imediat după al doilea război mondial, în România, în stricta dependență de confuzie și cruzimea anilor sângeroși, se profilează un stil naturalist propriu momentului, impregnat de social, dar trecut prin filtrul aluziei. Începuturile literare ale lui Marin Preda surprind dispersările maladive ale fizicului în mediul satului, iar

Groapa lui Eugen Barbu este un poem al vitalului biciuit de instinct și închis în colivia promiscuității. Influențe ale naturalismului se întâlnesc și în opera lui Fănuș Neagu.

Naturalismul nu trebuie rezumat și înțeles, sub aspect strict teoretic, ci ca modul în care o operă, aparținând momentului naturalist al evoluției literaturii, surprinde coeficientul moral al existenței umane, într-o formă cât mai expresivă.

Scriitorul naturalist întocmește adevărate fișe medicale ale personajelor, cuprinse într-un întreg lanț determinist-biologic și aplică metoda de lucru experimentală. Naturalismul susține voința de exactitate, idei antiburgheze și concepții științifice, face referire la destinul muncitorimii, detaliază, transformă actul reflectării într-unul al consemnării și respingerii răului. Curentul naturalist revoluționează literatura prin punerea urâtului în centrul artei, a vieții dezmoștenților, a mizeriei fizice, a alternărilor sufletești. Câștigul a fost sondarea profundă a naturii umane, a dramelor, rolul mediului și a eredității în determinarea dialecticii temperamentului. Literatura renunță la idilism, starea de sensibilitate a cititorului e remodelată.

Naturalismul românesc are o conformație sociologică, este mai preocupat de raporturile individului cu lumea, de procesul muncii, de inechitatea cultivată de patimile posedante, decât de accidentele eredității și ale fatalismului morbid. Absența capriciului îi rezervă naturalismului românesc un statut de seriozitate, de disponibilitate care nu se supune, nu se lasă absorbită de presiunile expresivității. Înainte de a fi expresiv, contează mai mult adevărul, dorința de a deranja, de a da expresie publică înțelesurilor de viață eminamente sociale. După primul război mondial se cristalizează un interes programatic pentru universurile închise, într-o energie trivială, de viață trăită brutal și instinctiv. Schimbările provocate de război trezesc dorința de a clama aversiunea pentru instituții și mentalități retrograde.

Spre deosebire de majoritatea școlilor naționale europene, centrate în timp pe o perioadă care variază între 1875-1903 și care au de partea lor densitatea și o culminație consumată, naturalismul românesc e un curent deschis. Primele anticipări ale naturalismului în literatura română apar odată cu *Alexandru Lăpușneanul* nuvelă scrisă de Costache Negruzzi în anul 1840 și continuă până cel puțin în 1968 când debutează în roman Fănuș Neagu cu *Îngerul a strigat*.

Naturalismul german descrie și insistă asupra mișcării muncitorești. Problematica lui, mai puțin dominată de fatalismul biologic și cu mai multe posibilități de reflectare a contradicțiilor și cauzelor descompunerii moralei capitaliste, se ghidează după legile succesului de public. În Germania mișcarea are efervescența anticonformismului francez, fiind totodată preocupată să evidențieze aspectele instinctuale ale vieții. Descriptivismul zolist face loc tehnicii decupajului teoretizată de Conrad Alberti în 1890, și a instantaneului în 1887, de Wilhelm Börsche. În Germania mizeria umană și oboseala cauzată de exploatare sporesc interesul pentru mediul muncitoresc, pentru substratul faptelor neidealizate. Contrastul între legea afaceristă și mediul

aristocratic, mult mai șters ca în Franța, se vede înlocuit cu asaltul brutal al amărăciunii legate de neîncrederea liberarilor în burghezie. Naturalismul german, pe un fundal social negru, de lupte incomode și apetituri materiale nesățioase, aruncă omul de rând într-o situație lipsită de salvare. Bilanțul falimentar tinde să devină însă un fel de mobilizare a conștiințelor. Curentul e o expresie a revedicărilor muncitorești care dezvăluie suspiciunea pe care o inspiră viața burgheză. Din această suspiciune izvorăște visul de izbăvire ca și setea de natură a scriitorilor germani, care aspiră la o umanitate bine ordonată. Degajarea lor aparentă nu ține de imboldul teoretic ca în cazul lui Flaubert sau al lui Maupassant, ci de șocul imaginativ pe care îl naște constatarea că mecanismul ascuns al faptelor se lasă sondat doar când știi să te destașezi de circumstanțele imediate. Scriitorii germani iau cunoștință de teoriile lui Darwin și de ideile pozitiviste fundamentate pe cercetările lui Spencer și Auguste Comte, iar după 1885 le îmbrățișează grație lui Taine și demonstrației pe care Zola o făcuse până atunci. Naturalismul elimină limitarea provincială a realismului german și dă o imagine complexă a expansiunii industriale. Scriitorul naturalist nu alege, el înregistrează. Alegerea este subiectivă, inevitabil arbitrară. Acumularea de detalii facilitează străduința scriitorilor de a nu rămâne exteriori materiei percepute. Fotografierea dură se lasă plenar percepută, iar realul nu mai lasă loc niciunei oscilații.

La fel ca și în romanele lui Zola, senzațiile inferioare sunt redate cu cruzime iar amănuntele fiziologice sunt dezgustătoare și detaliate. Lipsa de interes sau absența totală a vieții interioare, influența mediului și a condițiilor exterioare împing descrierea personajelor sub aspectul temperamental și fiziologic, ființe primitive și inferioare conduse de senzații, porniri animalice, instinct sau pasiuni primare. Perspectiva morală și socială se îngustează în naturalism prin deconspirarea vieții psihice superioare, repudierea sentimentalismului și explicarea sa în termeni fiziologici.

Colectivitatea, dorința de bani și bunuri, dezastrele familiale, problematica orașului, influența nefastă a mediului, determinismul, decăderea, degenerarea, moartea, reprezentarea personajului feminin, ereditatea, boala și muzica sunt trăsăturile comune ale naturalismului evidențiate în operele scriitorilor din această lucrare.

Naturalismul este un subiect care merită să fie dezbătut deoarece reușește să ne prezinte felii de viață autentice, episoade memorabile cu personaje și întâmplări remarcabile, care ies din rutină și frapează. Originalitatea naturalismului constă în faptul că ne permite să vedem frumusețea literaturii în descrieri mai puțin confortabile.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia operei

1. Barbu, Eugen, *Groapa,* Editura Eminescu, București, 1975
2. Caragiale, Ion, Luca, *Opere*, Editura pentru Literatură, București, 1960
3. Delavrancea, Barbu Ștefănescu, *Opere*, vol. I-II, Ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic, note, comentarii și glosar de Emilia Șt. Milicescu, Editura pentru Literatură, București, 1965
4. Delavrancea, Barbu Ștefănescu, *Opere*, vol. V, Editura pentru Literatură, București, 1969
5. Hauptmann, Gerhart, *Teatru,* vol I, II, în românește de Nicolae Argintescu Amza și Ștefan Aug. Doinaș, Prefață de Ileana Berlogea, Editura Pentru Literatură Universală, București,1968
6. Holz, Arno, Schlaf, Johannes, *Die Familie Selicke. Drama in drei Aufzügen*, Reclam Verlag, Stuttgart, 2000
7. Holz, Arno, Schlaf, Johannes, *Papa Hamlet*, Reclam Verlag, Stuttgart, 2010
8. Mann, Thomas, *Casa Buddenbrook. Declinul unei familii*, în românește de Ion Chinezu, Editura Cartea Românească, București, 1981
9. Mann, Thomas, *Moartea la Veneția, Nuvele*, Traducere de Lazăr Iliescu și Al.Philippide, Prefață de Eugen Schileru, Editura Pentru Literatură, București, 1965
10. Mann Thomas, *Tonio Kröger,Povestiri 1 1893-1903*, traducere din limba germană de Ion Roman, Editura Univers, București, 1992
11. Neagu, Fănuș, *Îngerul a strigat*, Editura Eminescu, București, 1984
12. Negruzzi, Costache, *Alexandru Lăpușneanul*, Prefață și note finale de Al.Piru, Editura Minerva, București, 1964
13. Papadat-Bengescu, Hortensia, *Opere*, vol I, Ediție și note de Eugenia Tudor, Prefață de Constantin Ciopraga, Colecția „Scriitorii români”, Editura Minerva, București, 1972
14. Papadat-Bengescu, Hortensia, *Fecioarele despletite*, Editura Minerva, București, 1975
15. Papadat-Bengescu, Hortensia, *Concert din muzică de Bach*, Editura Eminescu, București, 1982

16. Preda, Marin, *Întâlnirea din Pământuri,* Editura Eminescu, București, 1973
17. Rebreanu, Liviu, *Nuvele*, Editura Minerva, București, 1978
18. Rebreanu, Liviu, *Răscoala*, Editura Eminescu, București, 1981
19. Rebreanu, Liviu, *Pădurea spânzuraților*, Editura Eminescu, București, 1983
20. Rebreanu, Liviu, *Ion*, Editura Albatros, București, 1985
21. Slavici, Ioan, *Moara cu noroc*, Editura Ion Creangă, București, 1973
22. Slavici, Ioan, *Opere. Comoara*, vol. IX, Editura Minerva, București, 1978
23. Zola, Émile, *Thérèse Raquin*, traducere de Florica- Eugenia Condurachi, Editura Arena, București, 1993

Bibliografia critică

1. Antonescu, Georgeta, *Alexandru Lăpușneanul. Biografia unei capodopere*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001
2. Ardelean, Georgeta, Carmen, *Hortensia Papadat-Bengescu „marea europeană" a literaturii române. Pledoarii*, Editura Eikon, Cluj Napoca, 2013
3. Bahr, Hermann, *Die Überwindung des Naturalismus*, VDG Verlag, Weimar, 2004
4. Balotă, Nicolae, *De la Ion la Ioanide*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1974
5. Balotă, Nicolae, *Literatura germană de la Sturm-und-Drang la zilele noastre*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002
6. Bărbulescu, Simion, *Profiluri literare contemporane. Fănuș Neagu, romanele efervescenței*, Editura Cartea Românească, București, 1987
7. Biese, Alfred, *Deutsche Literaturgeschichte*, vol. III, Oskar Beck Verlag, München, 1918
8. Boldea, Iulian, *Fața și reversul textului. I. L. Caragiale și Mateiu I. Caragiale*, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 1998
9. Botez, Octav, *Naturalismul în opera lui Delavrancea*, Editura Tiparul Universitar, București, 1936
10. Bratu, Savin, *Literatura Contemporanului*, ESPLA, București, 1959
11. Brecht, Bertolt, *Das moderne Theater ist das epische Theater,* Suhrkamp Verlag , Frankfurt am Main, 1951
12. Brecht, Bertolt, *Der V-Effekt als seine Prozedur des Täglichen Lebens*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1957

13. Borbély, Ștefan, *Despre Thomas Mann și alte eseuri*, Editura Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2005
14. Borcherding, Wilhelm, *Gerhart Hauptmann, Die Weber,Schauspiel aus den vierziger Jahren*, Reclam Verlag, Stuttgart, 2018
15. Brăescu, Ion, *Emile Zola*, Editura Albatros, București, 1982
16. Călinescu, G., *Cronicile optimistului*, Editura pentru Literatură, București, 1965
17. Călinescu, G., *Câteva cuvinte despre roman*, Editura Pentru Literatură, București, 1967
18. Călinescu, G., *Scriitori străini*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967
19. Călinescu G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* Editura Semne, București, 2003
20. Căpușan, Vodă, Maria, *Despre Caragiale*, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1982
21. Chapiro, Josef, *Gespräche mit Gerhart Hauptmann*, Fische Verlag, Berlin, 1932
22. Cioculescu, Şerban, *Istoria literaturii române moderne*, Editura didactică și pedagogică, București, 1971
23. Cioculescu, Șerban, *Aspecte literare contemporante*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972
24. Cioculescu, Şerban, *Viața lui I.L Caragiale. Caragialiana,* Ediție îngrijită de Barbu Cioculescu, Editura Eminescu, București, 1977
25. Cioculescu, Șerban, Streinu, Vladimir, Vianu, Tudor, *Istoria literaturii române*, Editura Casa Școalelor, București, 1944
26. Crohmălniceanu, Ovid S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, Editura pentru Literatură, București, 1967
27. Crohmălniceanu, Ovid S., *Literatura română şi expresionismul*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1971
28. Crohmălniceanu, Ovid S., *Cinci prozatori în cinci feluri de lectură*, Editura Cartea Românească, Bucureşti,1984
29. Cubleşan, Constantin, *Miniaturi critice*, Editura pentru Literatură, București, 1969
30. Cubleşan, Constantin, *Opera literară a lui Delavrancea* , Editura Minerva, București, 1982
40. Cubleșan, Constantin, *Ioan Slavici, Moara cu noroc* , Editura Dacia Educațional, Cluj-Napoca, 2001
41. Dimisianu, Gabriel, *Introducere în opera lui Constantin Negruzzi*, Editura Cartea Românească, București, 1984
42. Densușianu, Ovid, în *Delavrancea interpretat de…*, Editura Eminescu, București, 1975
43. Densuşianu, Ovid, *Literatura română modernă*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2010

44. Djuvara, Neagu, *Idealism și naturalism. Cercetări critice*, Tipografia Carol Göbl, București, 1883
45. Emrich, Wilhelm, *Arno Holz und die moderne Kunst*, Athenäum Verlag, Frankfurt am Main, 1960
46. Fanache, Vasile, *Caragiale*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011
47. Felisch, Schwab, Hans, *Gerhart Hauptmann, Die Weber: Dichtung und Wirklichkeit*, Ullstein Verlag, Frankfurt am Main, 1959
48. Filipaș, Zaharia Elena, *Postfață la Hortensia Papadat-Bengescu*, *Concert din Muzică de Bach, Drumul ascuns*, Ediție și cronologie de Eugenia Tudor-Anton, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004
49. Gheran, Niculae, *Tânărul Rebreanu*, Editura Albatros, Bucureşti, 1986
50. Griga, Andrei, *Fănuș Neagu. Monografie*, Editura Aula, Brașov, 2001
51. Hauptmann, Carl*, Leben mit Freunden: Gesammelte Briefe*, Horen Verlag, Berlin, 1928
52. Hauptmann, Gerhart*, Die Kunst des Dramas: Über Schauspiel und Theater*, herausgegeben von Martin Machatze, Propylaen Verlag , Frankfurt am Main, 1963
53. Holz, Arno, *Das Werk*, vol. X, Dietz Nachfolger Verlag , Berlin, 1925
54. Hortenbach, C. Jenny, *Freiheitsstreben und Destruktivität: Frauen in den Dramen August Strindbergs und Gerhart Hauptmanns*, Bergen und Tromsö: Universitätsforlaget, Oslo, 1965
55. Ianoşi, Ion, *Thomas Mann*, Editura Pentru Literatură, București, 1965
56. Ianoși, Ion, *Temă cu variațiuni*, Editura Trei, București, 2002
57. Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii româneşti contemporane*, Editura Adevărul, București, 1934
58. Last, Adolf, *Ion Luca Caragiale în conştiința contemporanilor*, Antologie, note și comentarii, prefață, indice de Rodica Florea și Stancu Ilie, Editura Minerva, București, 1990
59. Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973
60. Machatze, Martin, Requardt, Walter, *Gerhart Hauptmann und Erkner*: *Studien zum Berliner Frühwerk*, Erich Schmidt Verlag, Berlin, 1980
61. Mahal, Günther, *Naturalismus*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1975
62. Maiorescu, Titu, *Critice (1866-1907*), vol.III, Editura Minerva, București , 1915
63. Möbius, Hanno, *Der Naturalismus, Epochendarstellung und Werkanalyse*, Meyer Verlag, Heidelberg, 1982

64. Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Editura Minerva, Bucureşti, 1980
65. Manolescu, Nicolae, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu*, vol. 2, Editura Aula, Brașov, 2001
66. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
67. Martini, Fritz, *Istoria literaturii germane de la începuturi până în prezent*, În românește de Eugen Filotti și Adriana Hass, cuvânt înainte de Liviu Rusu, cu un studiu critic de Tudor Olteanu, Editura Univers, București, 1972
68. Mehring, Franz, *Pagini de critică*, În românește de Annie Katz, Prefață și note de Ernst-Maria Flinker, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958
69. Mehring, Franz, *Pagini despre literatura germană*, în românește de Emanuel Mihail, cu o prefață de Jean Livescu, Editura Univers, București, 1972
70. Meyer, Hans, *Einführung in das dramatische Werk Gerhart Hauptmann's, din Gerhart Hauptmann: Ausgewählte Dramen*, vol.I, Aufbau-Verlag, Berlin, 1956
71. Meyer, Theo, *Theorie des Naturalsimus*, Reclams Universal Bibliothek Verlag, Stuttgart, 2008
72. Micu, Iulia, *Thomas Mann, istoria unei partituri literare*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007
73. Mihăilă, Popa, Cristina, *Filonul fantastic în nuvelistica lui Fănuş Neagu*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2006
74. Mihăilescu, Florin, *Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, Editura Minerva, București, 1975
75. Milicescu, Şt. Emilia, *Delavrancea*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975
76. Milicescu, Şt. Emilia, *Pe urmele lui Delavrancea*, Editura Sport-Turism, București, 1986
77. Möbius, Hanno, *Der Naturalismus, Epochendarstellung und Werkanalyse*, Meyer Verlag, Heidelberg, 1982
78. Münchow, Ursula, *Naturalismul german. Studiu monografic cu accente precumpănitor didactice, dar elocvent pentru considerarea naturalismului drept curent de... avangardă*, Editura Academiei, București, 1968
79. Muthu, Mircea, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993
80. Negoiţescu, Ion, *Scriitori moderni*, Editura pentru Literatură, București, 1966
81. Negoiţescu, Ion, *Însemnări critice*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1970

82. Perian, Gheorghe, *Scriitori români postmoderni,* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996
83. Perianu, Neagu, *Despre opera literară a lui Constantin Negruzzi*, Editura Pax Aura Mundi, Galați, 2016
84. Piru, Al., *C. Negruzzi*, Editura Tineretului, București, 1966
85. Popa, Marian, *Viscolul și carnavalul*, Editura Eminescu, București, 1980
86. Popescu, Magdalena, *Slavici*, Editura Cartea Românească, București, 1977
87. Ralea, Mihai, *Portrete. Cărți. Idei*, Editura pentru Literatură, București, 1966
88. Ralea, Mihai, *Perspective*, Editura Casa Școalelor, București, 1928
89. Rebreanu, Liviu, *Amalgam*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976
90. Ruess, Stefan, *Biographisches und Autobiographisches in Einsame Menschen*, Grin Verlag, München, 1997
91. Sasu, Aurel, Vârtic, Mariana, *Romanul românesc în interviuri, O istorie autobiografică*, Editura Minerva, București, 1985
92. Săndulescu, Alexandru, *Conceptul de realism în literatura română. Idei și atitudini literare*, Editura Eminescu, București, 1974
93. Săndulescu, Alexandru, *Delavrancea*, Editura Albatros, București, 1975
94. Scheuer, Helmut, *Gerhart Hauptmanns Das Friedenfest. Zum Familiendrama in deutschen Naturalismus in Deutsche Dichtung un 1890. Beiträge zu einer Literatur im Umbruch*, Reclam Verlag, Bern, 1991
95. Schmähling, Walter, *Die deutsche Literatur. Band 12: Naturalismus*, Reclams Universal Bibliothek, Stuttgart, 2002
96. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi, volumul I*, Editura Cartea Românească, București, 1978
97. Simion, Eugen (coordonator), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. V, P/R, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006
98. Sprengel, Peter, *Gerhart Hauptmann, Interpretationen, Dramen des Naturalismus*, Universal Bibliothek Verlag Reclam, Stuttgart , 1988
99. Stöckmann, Ingo, *Naturalismus*, J.B Metzger Verlag, Stuttgart, 2011
100. Ștefan, Rodica, *Naturalism românesc*, Editura Niculescu, București, 2005
101. Toroutiu, E., Ilie, *Hermann Suddermann în literatura românescă*, Tipografia Bucovina, București, 1930
102. Ungheanu, Mihai, *Marin Preda*, *Vocație și aspirație*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Amarcord, Timișoara, 2002

103. Ungureanu, Cornel, *Ioan Slavici. Monografie*, Editura Aula, Brașov, 2002
104. Ungureanu, Cornel, *Proza românească de azi.* Volumul I. *Cucerirea tradiției*, Editura Cartea Românească, București,1985
105. Vancea, Viola, *Hortensia Papadat Bengescu. Universul citadin. Repere și interpretări*, Editura Eminescu, București, 1980
106. Vartic, Ion, *Modelul și oglinda*, Editura Cartea Românească, București, 1982
107. Vianu, Tudor, *Figuri și forme literare*, Editura Casa Școalelor, București, 1946
108. Vianu, Tudor, *Studii de literatură română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965
109. Wendland, Georg Hans, *Die Literatur des Naturalismus*, Grin Verlag, Norderstedt, 2014
110. Zaciu, Mircea, *Modernitatea lui Slavici*, Editura Cartea Românească, București, 1983
111. Zalis, Henri, *Sub semnul realului: eseu despre naturalismul european*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974
112. Zalis, Henri, *Estetica imperfecției-contribuții la studiul naturalismului românesc*, Editura Facla, București, 1979
113. Zalis, Henri, *Naturalismul în literatura română: contribuții bibliografice*, Editura Biblioteca Centrală Universitară, București, 1983
114. Zarifopol, Paul, *Introducere la I.L. Caragiale, Opere*, vol. II, Editura Cultura națională, București, 1931
115. Zola, Émile, *Prefață* la *Thérèse Raquin*, traducere de Florica-Eugenia Condurachi, Editura Cartea românească, București, 1970

Bibliografia generală

1. Albérès, R. M, *Istoria romanului modern*, În românește de Leonid Dimov, prefață de Nicolae Balotă, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968
2. Ariès, Philippe, *Omul în fața morții*, traducere și note de Andrei Niculescu, Editura Meridiane, București, 1998
3. Auerbach, Erich, *Mimesis*, traducere de I.Negoițescu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967
4. *Autobiografia lui Charles Darwin 1809-1882*, Editată de Nora Barlow, urmată de fragmente din *Călătoria unui naturalist în jurul lumii*, traducere de Ioana Miruna Voiculescu, Andrei Bontaș și Ancuța Bontaș, Editura Humanitas, București, 2017

5. Bernard, Claude, *Eseuri și note de călătorie*, traducere de G. Brătescu, Editura Științifică, București, 1952
6. Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, București, 2000
7. Cantacuzino, M. G, *Izvoare și popasuri. Antologie*, Studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Adrian Anghelescu, Editura Eminescu, București, 1977
8. Călinescu, G., *Principii de estetică*, Editura pentru Literatură, București, 1968
9. Comte, Auguste, *Discurs asupra spiritului pozitiv*, traducere, preambul și note de Leonard Gavriliu, Editura Științifică, București, 1999
10. Cornea, Paul, *Conceptul de istorie literară în cultura românească*, Editura Eminescu, București, 1978
11. Darwin, Charles, *Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență*, traducere de Ion E. Fuhn, Editura Academiei R.P.R, București, 1957
12. Demetrescu, Traian, *Evoluția în literatură*, Tipo-litografia națională Radian și Ignat Samitca, Craiova, 1989
13. Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Studii critice*, vol. III, ediția a IV-a, București, Editura Minerva, București, 1983
14. Frye, Northop, *Anatomia criticii*, traducere de Dominica Sterian și Mihail Sapriosu, Editura Univers, București, 1972
15. Goncourt, Edmond, Jules de, *Pagini de jurnal*, traducere de Aurel Tita, prefață de Șerban Cioculescu, Editura Univers, București, 1970
16. Hegel, Friedrich, Wilhelm, Georg, *Prelegeri de estetică*, vol. II, traducere de D.D. Roșca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966
17. Husar, Alexandru, *Curente literare de la clasicism la postmodernism*, Editura Princeps Multimedia, Iași, 2013
18. Luḱacs, Georg, *Studii de literatură universală*, traducere de Viorica Niscov, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969
19. Novalis, *Între veghe şi vis. Fragmente romantice*, Selecție, traducere, prefață, note și comentarii de Viorica Nișcov, Editura Univers, Bucureşti, 1995
20. Petrescu, Em. Ioana, *Modernism .Postmodernism. O ipoteză*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003
21. Petrescu, Camil, *Opinii și atitudini*, Editura Pentru Literatură, București, 1962
22. Popa, Marian, *Realismul*, Editura Tineretului, București, 1969
23. Săndulescu, Alexandru, *Dicționar de termeni literari*, Editura Academiei, București, 1976

24. Steiger, Edgar, *Das Werden des neuen Dramas*, Hansebooks Verlag, Berlin, 2016
25. Szondi, Peter, *Theorie des modernen Dramas*, Suhrkampf Verlag, Frankfurt am Main, 1971
26. Ștefănescu, Cornelia, *Studii de literatură universală și comparată*, Editura Academiei, București, 1981
27. Thibaudet, Albert, *Fiziologia criticii*, traducere de Savin Bratu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1966
28. Vianu, Tudor, *Arta prozatorilor români*, Editura Eminescu, București, 1973
29. Zalis, Henri, *Aspecte și structuri neoromantice*, Editura Cartea Românească, București, 1971
30. Zarifopol, Paul, *Pentru arta literară*, Editura Minerva, București, 1971